

in het Zeeuws-Vlaams/Vlaamse grensgebied, in de winter vooral op akkers en tegen het voorjaar meer op graslanden. Omdat ze altijd slapen in ondiep water, lukte het maar niet op de slaappleats uitwerpselen te verzamelen. In januari 1993 namen wij waar dat een deel van de vogels sliep bij een wak op de nabij de Braakmankreek gelegen drinkwaterbekkens. Vanaf het talud kon je ze 's morgens tot minder dan 50 m benaderen. Duidelijk waren rondom het wak de roze uitwerpselen te zien. Vanwege de diepte van de drinkwaterbekkens (10 m) was het te gevaarlijk om de uitwerpselen te verzamelen. Er sliep echter ook een groep aan een wak nabij het midden in de Braakmankreek gelegen eilandje. Op de laatste dag dat het vroor (4 januari 1993) bonden J. Poortvliet en ondergetekende, onder het motto "kraakijks is geen breekijs", de schaatsen onder. Bij het wak aangekomen, werden inderdaad uitwerpselen gevonden met dezelfde karakteristieke kleur. Ze zagen er allemaal hetzelfde uit. Een vijftientigtal werd verzameld in potjes met alcohol en later met behulp van E. Stikvoort van het Rijksinstituut voor Kust en Zee onderzocht. Geconcludeerd werd dat Kemphanen tijdens een periode met vorst leven van graankorrels.

Dankwoord Dank gaat uit naar allen die gegevens leverden: Cor Berrevoets, Eric Martijn, Peter Meininger, Rob Strucker en Jaap Poortvliet. Anne-Marie Blomert leverde commentaar op het manuscript.

Summary *Black-tailed Godwit* *Limosa limosa islandica* and *Ruff* *Philomachus pugnax* winter in increasing numbers in Zeeuws-Vlaanderen (SW-Netherlands)

Both Black-tailed Godwit and Ruff winter in Zeeuws-Vlaanderen (SW-Netherlands) in increasing numbers (table 1 & 2).

Black-tailed Godwits, belonging to the subspecies *L. l. islandica*, feed at low tide on the weak mud near Paulinaschor, 8 km W from Terneuzen. At high tide the birds roost there, or at the Braakmankreek 3.5 km SE from the feeding area.

Ruff feed in winter mainly at arable land and towards spring mainly in meadows at the Dutch/Belgian border. They roost at the Braakmankreek, where they stand in the water, so it was not possible to collect their droppings. Droppings could be collected from the ice during a period of frost in January 1993. They contain solely grain.

Literatuur

- CASTELIJNS H., MARTEIJN E. C. L., KREBS B. & BURG-GRAEVE G. 1988. Overwinterende Kemphanen *Philomachus pugnax* in ZW-Nederland en NW-België. *Limosa* 61: 119-124.
- MARTEIJN E. C. L. & SWENNEN C. 1984. Overwinterende Grutto's *Limosa limosa* in ZW Nederland. *Limosa* 57: 125-128.

Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine

De Blauwborst *Luscinia svecica cyanecula* als broedvogel terug in het noordelijk kleigebied van Friesland

De oudste gegevens over broedgevallen van de Blauwborst in Friesland vinden we bij Albarda (1884). Deze vermeldt dat een klein aantal Witgesternde Blauwborsten jaarlijks broedt in de lage streken van "De Wouden" (ZO-Friesland).

Het is opvallend, dat in de SOVON-uitgave *Atlas van de Nederlandse Vogels* (1987) niet wordt ge-rept over het broeden van de Blauwborst in Noord-Friesland, terwijl dit in de *Vogels van Friesland* (van der Ploeg *et al.* 1979) vrij gedetailleerd en goed gedocumenteerd wordt beschreven. Mogelijk vond de SOVON-redactie het broeden van de Blauwborst, een typische vogel van rietmoerassen, tussen de aardappelveldjes in Friesland te onwaarschijnlijk.

Toch heb ik (vD) dit omstreeks 1918 al waargenomen. In dat jaar begon ik als elfjarige vogels te observeren en kreeg ik *Het Vogeljaar* van Jac. P. Thijsse cadeau. In de tweede druk (1913) vermeldt Thijsse al van de Blauwborst: "op de zee-klei vlak achter de Groningse en Friese zeedijken". Hij zag een zingend ex. bij Noordpolderzijl en plaatste een foto van een vrouwtje bij een nest, gemaakt in Grijpskerk op 21 mei 1910 door A. Burdet. Ook *De Nederlandse Vogels* van Eijkman *et al.* (1937) geeft als broedplaatsen naast moerasgebied ook slootkanten op de klei van NW-Friesland en Noord-Groningen.

Mijn eigen waarnemingen van rond 1918 betreffen nesten in toevallige holten in steile slootkanten. In de slootkanten groeide wat riet en het Harig Wilgeroosje, waarop ik ook de "olifantsrups" vond van het Avondrood, één van onze mooiste nachtvlinders. Hier en daar stonden verspreide meidoornbosjes. De vogels zongen van de toppen van die meidoorns en ook van elektriciteitsdraden langs de weg. Verder leefden ze heel verborgen. Tijdens een nachtwandeling kon men de aantallen broedparen goed schatten, omdat de Blauwborst net als de verwante Nachtegaal ook 's nachts zingt. In de omgeving van Pietersbierum, het dorp waar ik woonde, heb ik ongeveer tien paren geteld. In mijn studietijd (1925-31) heb ik hier vanuit een schuilhut ook enkele foto's gemaakt van voerende Blauwborsten.

De Blauwborsten waren in Pietersbierum altijd heel vroeg present. Reeds eind april heb ik vlieg-vlugge jongen waargenomen. Eenmaal heb ik in een sneeuwbus vanuit een droge sloot Blauwborsten geobserveerd met B. W. Tucker, die voor het *Handbook of British Birds* (1938) de veldkenmerken moest beschrijven. Hij schreef in het "Handbook" dan ook: "*also locally along reedy ditches*

Blauwborst bij broedplaats *Bluethroat near breeding site*, Pictersbierum 1927. Foto Van Dobben, op afstand bediende camera op top van schuiltent.

with a few bushes on cultivated land" (plaatselijk ook langs sloten met wat riet en struiken op cultuurgrond).

Toen ik vanaf 1966 het land van mijn jeugd weer bezocht in de broedtijd, waren de Blauwborsten nog aanwezig op de plaatsen waar ik ze voorheen ook had zien broeden. Zo'n twintig jaar later waren ze echter plotseling verdwenen. Ook J. Jukema, actief vogelaar in hetzelfde gebied, bevestigde me dat hij nooit iets van broedende Blauwborsten had gemerkt.

Op 6 april 1993 echter ontdekte J. Jukema vlak achter zijn boerderij in Oosterbierum een roepende Blauwborst in een rietkraag. Enige dagen later werd kort en zacht de zang gehoord. Op 2 juni zag Jukema tijdens het selecteren van aardappels een nauwelijks vliegvlug vogeltje voor zijn voeten wegvliegen. Het was donker gevlekt met twee rode vlekken op de staart en kon gemakkelijk als een jonge Blauwborst worden herkend. Een dag later werden een mannetje en een vrouwtje gezien met voedsel in de bek. Op 6 juni werd langs het aardappelperceel nog een tweede zingend en baltzend mannetje ontdekt, zodat er vermoedelijk zelfs twee broedparen zijn geweest. In de volgende dagen nam de zangintensiteit af en verstomde tenslotte.

Echter, op 25 juni werd weer een mannetje gezien, nu met voer in de bek. In de slootkant tegen

de rietkraag werd het nest gevonden. Op 4 juli hadden vier van de vijf jongen het nest verlaten, na geringd te zijn. Waarschijnlijk was dit een tweede broedsel. Ook de oudste waarnemingen van Van Dobben wijzen op twee broedsels, waarbij het eerste begin mei uitvloog en het tweede begin juli. Eijkman *et al.* (1937) vermelden over de Blauwborst: "zeer waarschijnlijk twee broedsels". Volgens het *Handbuch der Deutschen Vogelkunde* (Niethammer 1937) is een tweede broedsel onzeker. Het *Handbook of British Birds* (Tucker 1938) geeft "single brooded" (één broedsel).

De oorzaak van het verdwijnen van de Blauwborst uit het noordelijk akkerbouwgebied van Friesland is duister. Het gebeurde vóór de ruilverkaveling, die in de jaren 1970-80 zijn beslag kreeg. Hierbij gingen trouwens veel slootkanten met rietbegroeiing verloren. Naar de SOVON-atlas (1987) te oordelen, was het verdwijnen van de Blauwborst uit de noordelijke kleistreek onderdeel van een algemene achteruitgang van de soort. De kentering ten goede kwam in de jaren tachtig, toen de aantallen in zowel de Biesbosch als Flevoland sterk groeiden. Dit hing samen met het afvlakken van de getijdebewegingen in de Biesbosch en de ontwikkeling van de Oostvaardersplassen in Flevoland. In de Biesbosch werd een aantal van bijna 2000 zangterritoria bereikt (Meijer & van der Nat 1989). Sindsdien wordt van vele plaatsen een toename van het aantal Blauwborsten gemeld, bijvoorbeeld uit ZO-Drenthe, het Dollardgebied en Noord-Holland (BMT-tellingen, SOVON-nieuws 1993/2). Het is denkbaar, dat dit te danken is aan de populatiegroei in de Biesbosch en Flevoland. Een dergelijk uitstralingseffect is ook waargenomen bij de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* en het Baardmannetje *Panurus biarmicus*, die vanuit Flevoland traditionele habitats hebben gekoloniseerd.

Wat de Blauwborst betreft zijn de traditionele habitats echter voor een deel door de ruilverkaveling verloren gegaan. Het bedrijf van Jukema bijvoorbeeld ligt in een gebied waar de ruilverkaveling al gereed is. Toch is de Blauwborst hier als broedvogel teruggekeerd, blijkbaar niet gehinderd door het afvlakken van slootkanten en het rooien van bosjes. Waarin is nu eigenlijk de aantrekkelijkheid van dit terrein voor de soort gelegen? Het staat vast, dat de beschikbaarheid van voedsel in hoge mate bepalend is voor het broeden van een vogelsoort. Het voedsel van de Blauwborst bestaat voor zover bekend voornamelijk uit insecten. Ook kleine slakjes en wormpjes worden in de handboeken vermeld. Het voedsel wordt volgens de oude waarnemingen van Van Dobben niet gezocht in de sloten, maar op de akkers. Tucker (1938) vermeldt in het *Handbook of British Birds* dat in Engeland trekkende Blauwborsten vaak zijn waargenomen in "root crops" (bieten, aardappe-

len). Bij Jukema foerageerden de vogels op een bietenperceel. Het viel hem op, dat de prooien vrij groot waren. Ook op de oude foto's van Van Dobben is dat te zien. Het lijken langpootmuggen (Tipulidae). Jukema zag als prooi onder andere libellen, vlinders, een paardehorzel en een ongeveer 3 cm lange rups. Het gaat dus niet om bodemfauna in strikte zin, zoals de Roodborst *Erithacus rubecula* die neemt. Die soort heeft ook een geheel andere terreinvoorkeur.

Tenslotte nog een opmerking over de Roodgesternde Blauwborst *Luscinia s. svecica*. In tegenstelling tot hetgeen de SOVON-atlas (1987) vermeldt, zijn er vele (oude) waarnemingen van trekkers in Nederland. Zie hiervoor Eijkman *et al.* (1937), waarin ook mijn waarnemingen uit mei 1936 van het eiland Rottumeroog zijn opgenomen.

Summary *The Bluethroat Luscinia svecica cyanecula back as a breeding bird in northern Friesland*

The presence and breeding of Bluethroats during the late nineteenth and first half of the twentieth century in the northern part of the Dutch province of Friesland has been documented in several publications (Albarda 1984, Thijsse 1913, Eijkman *et al.* 1937). Additional observations of up to ten pairs (1918-31) were made in the area near the village of Pietersbierum until about twenty years ago, whereafter the species seemed to have disappeared as a breeding bird. However, evidence of breeding of Bluethroats (probably two pairs) was recorded near the village of Oosterbierum in 1993. The return of the Bluethroat in this area is probably linked to the increase of populations in other parts of The Netherlands, like the Biesbosch and the Oostvaardersplassen (*e.g.*, Meijer & van der Nat 1989).

Literatuur

- ALBARD A. H. 1884. Naamlijst der in de provincie Friesland in wilden staat waargenomen vogels, met vermelding van al de soorten, die in Nederland voorkomen. Leeuwarden.
- EIJKMAN C. *et al.* 1937. De Nederlandsche Vogels. Wageningse boek- en handelsdrukkerij, Wageningen.
- MEIJER R. & VAN DER NAT J. 1989. De Witgesternde Blauwborst *Luscinia svecica cyanecula* gered door de Biesbosch? *Limosa* 62: 67-74.
- NIETHAMMER G. 1937. Handbuch der Deutschen Vogelkunde. Akademische Verlagsgesellschaft, Leipzig.
- VAN DER PLOEG D. T. *et al.* 1979. Vogels van Friesland deel III. Fryske Akademy, Leeuwarden.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- THIJSSSE J. P. 1913. Het Vogeljaar. Versluys, Amsterdam.
- TUCKER B. W. 1938. Handbook of British Birds. Witherby, London.

W. H. van Dobben en J. Jukema, p/a Haerdawei 44, 8854 AC Oosterbierum

Naschrift redactie De waarnemingen van het noordelijke kleigebied in Friesland lopen parallel aan die in Noord-Groningen waar de soort tot in de jaren zeventig heeft gebroed. Recente vestigingen zijn ook geconstateerd in het Lauwersmeer (sind 1983) en daarna op veel andere plaatsen in Noord-Nederland en ook (opnieuw?) in het zeekleigebied ten noorden van Emden in Niedersachsen.

Overwinterende Oeverpiepers *Anthus spinoletta littoralis* in het Verdronken Land van Saeftinghe

Sinds 1990 worden er maandelijkse wintertellingen van watervogels in het Verdronken Land van Saeftinghe, gelegen in het oostelijk deel van de Westerschelde, gehouden. Saeftinghe is een c. 2450 ha groot getijdgebied begroeid met schorrevegetatie.

Door de afmetingen, een getijdeverschil van ongeveer 4.5 m en het voorkomen van geulen en krekens is het gebied moeilijk begaanbaar. Tijdens de wintertellingen wordt de methode van tellen zo gekozen dat de watervogels goed kunnen worden geteld. Dit betekent dat er bij laag water zo veel mogelijk in of langs de dan droge geulen wordt gelopen om de aanwezige vogels tellen. Hierdoor wordt een aantal soorten, zoals bijvoorbeeld de Oeverpieper die zich vooral in de vegetatie en langs de kleinere geulen ophoudt, onderteld.

De normale wintertellingen leverden 150-300 Oeverpiepers op (Castelijns *et al.* 1991). Meininger & de Roder (1981) komen voor hetzelfde gebied tot een schatting van 560-1120 Oeverpiepers. Aangezien deze aantallen vermoedelijk te laag waren, werd besloten enkele speciale zangvogeltellingen in de winter te organiseren met als hoofddoel de betekenis van Saeftinghe als overwinteringsgebied voor Oeverpiepers vast te stellen. Tijdens deze tellingen werden onder gunstige omstandigheden (zonnig en weinig wind) raaien door het gebied gelopen met een totale lengte van 90 km (14 november 1992) en 87 km (23 januari 1993). Deze raaien voerden dwars door het terrein, zodat alle vegetatie- en habitattypen werden doorkruist. De aanwezige Oeverpiepers vlogen bij nadering van de waarnemer roepend uit de vegetatie op. Wegvluchten over een grotere afstand (tot c. 200 m) werd slechts een enkele keer waargenomen. Wegvluchten voor de waarnemer uit (met als gevolg een ophopingseffect) werd tijdens de tellingen niet geconstateerd. In het veld werd door twee waarnemers, die onderling contact hielden om dubbeltelling te voorkomen, vastgesteld dat de afstand waarop de Oeverpiepers konden worden waargenomen 75 m $\pm$ 15 m bedroeg. Dit resulteerde in een geïnventariseerd oppervlak van 1350 ha (14 november 1992) en 1305 ha (23 januari 1993).